

Kolduló barátok – gazdálkodó szerzetesek

Koldulórendi gazdálkodás a középkori Magyarországon

Tézisek

I. Célkitűzés

A koldulórendek gazdálkodásával, birtoklásával hosszú ideig csak érintőlegesen foglalkozott a kutatás, eleve abból a feltételezésből indulván ki, hogy az evangéliumi szegénység eszméje és az ingatlanok birtoklásától való tartózkodás kizárja a kolostori gazdálkodást. Jóllehet a XX. század elején néhány német kutató (pl. G. Löhr, A. Kühl) már foglalkozott a koldulórendek gazdálkodásának – elsősorban birtoklásának – kérdéseivel, a későbbiekben ez a kutatási terület háttérbe szorult, és csak az 1970-es évektől került lassanként ismét előtérbe. Néhány részkérdésben született tanulmány (pl. K. Elm, P. Bertrand), illetve a koldulórendeknek, főleg a ferenceseknek a gazdasághoz való elméleti viszonyát tárgyaló munka (pl. G. Todeschini, M. Bułafa) után két francia kutató, Nicole Bériou és Jacques Chiffolleau kezdeményezésére indult el az a nemzetközi projekt, amelynek célja a nyugat-európai koldulórendi kolostorok gazdálkodásának kutatása volt, és amelynek eredményei, a projektet záró konferencia előadásai 2009-ben jelentek meg egy vaskos kötetben. Ugyancsak nemrég, 2011-ben jelent meg a lengyelországi koldulórendi kolostorok középkori és kora újkori gazdálkodásáról egy tanulmánykötet. Kelet-Közép-Európában, éppen Lengyelországban, J. Kłoczowski és tanítványai már korábban is kutatták elsősorban a domonkosok gazdálkodását. A magyarországi forrásokkal eddig csak szórványosan foglalkoztak, az adatok gazdaságtörténeti értékeléséről jelen sorok szerzőjének jelent meg néhány rövidebb tanulmánya (ld. a IV. részben).

Ezen előzmények után a disszertáció célja a koldulórendi gazdálkodás magyarországi forrásainak feltárása, feldolgozása és elemzése volt. Minthogy a középkori Magyar Királyság területéről mindössze néhány százra tehető a koldulórendi kolostorok gazdálkodásával összefüggő, fennmaradt dokumentumok (adománylevelek, végrendeletek, számadáskönyvek, jegyzékek, stb.) száma, és ez rendenkénti elemzésre önmagában nem elegendő, ezért a cél eleve a koldulórendi gazdálkodás összehasonlító vizsgálata volt. Az elsődleges célkitűzés mellett – éppen a tárgyalt szerzetesrendek magyarországi helyzetének és tevékenységének jobb megértésének érdekében – igyekeztem a témát kelet-közép-európai kontextusba is ágyazni.

II. Források, módszerek

Mint a legtöbb esetben, itt is számot kell vetnünk a középkori Magyarországra vonatkozó források kis számával és töredékességével. Nemcsak arról van szó, hogy a rendelkezésre álló anyag csupán töredéke a nyugat-európainak. A források száma ugyanis más rendek magyarországi iratanyagával összehasonlítva is kicsi. A legnagyobb probléma a koldulórendi provinciák és az egyes kolostorok levéltárainak hiánya, ami semmilyen más forráscsoporttal sem pótolható. Ez a hiány részben érthetetlen is, hiszen más rendek a XVI. században meg tudták oldani irataik menekítését, és bár veszteségeket mindegyik rendi levéltár elszenvedett a XVI–XVII. század vihariban, vagy akár később is, ezekkel összehasonlítva a koldulórendi levéltárakból jóval kevesebb irat maradt ránk.

További jelentős különbségek fedezhetők fel a nyugat-európai és a magyarországi források típusai, pontosabban azok sokfélesége között is. Hiába keressük ugyanis pl. a cartulariumokat vagy az obituariumokat, mert ilyenek a magyar anyagban egyáltalán nincsenek. Általában is elmondható, hogy a kolostorok belső életéről és működéséről rendkívül keveset tudunk – bár ez nemcsak a koldulórendekre igaz.

A koldulórendek iratanyaga Nyugat-Európában is feltűnően kevés. A birtokokkal, egyáltalán az anyagi ügyekkel kapcsolatos iratok a jelek szerint nem voltak olyan fontosak számukra, mint pl. a monasztikus rendeknek. Jól tükrözi a viszonyulás különbségeit, ha megnézzük, milyen sok oklevél maradt fenn ugyanezen koldulórendek női ágainak kolostoraiból. Összességében a domonkos és klarissza apácakolostorokkal kapcsolatos iratok száma többszöröse az ugyanezen rendek férfi ágáival kapcsolatosaknak. Ennek hátterében egyértelműen a birtokokhoz fűződő, gyökeresen eltérő viszonyuk áll, az apácakolostorok ugyanis e tekintetben gyakorlatilag a monasztikus intézményekhez hasonlóan viselkedtek (emiatt természetesen az alamizsna is jóval kisebb szerepet kapott a gazdálkodásukban).

A rendek által kiállított oklevelek és iratok száma szinte elenyésző. A ferences kolostorok levéltárai közül pl. csak a gyöngyösi, a pozsonyi és a soproni maradt fenn többé-kevésbé. Tematikai szempontból a kép vegyes, de a pozsonyi és a soproni anyagban viszonylag nagyobb számban találunk a gazdálkodással összefüggő dokumentumokat (pl. számadáskönyv, nyugta, peres iratok).

A Magyar Nemzeti Levéltár Mohács előtti anyagában alig 30 domonkos rendi kiadvány található (közülük néhányat a generális perjel adott ki), a ferences rend két ágától pedig összesen alig 80. Utóbbiból az obszerváns ferencesek eredetiben fennmaradt saját kiadványainak száma 61. Az ágostonrendi remetéktől mindössze tizenhárom, a karmelitáktól pedig még ennél is kevesebb, csupán öt ismert. Összességében tehát a DL és a DF gyűjteményeiben a koldulórendek saját kiadványainak száma nem éri el még a százötvenet sem. Ráadásul, provenienciájukat tekintve többségük különféle családi levéltárakban, sőt, olykor ismeretlen helyen vészelte át az évszázadokat. Együttes mennyiségük a pálosok nagyobb részt egyben maradt levéltárában megőrzött középkori oklevelekkel összehasonlítva annak alig 10 %-a.

Kutatásaimhoz a Mohács előtti anyag mellett több XVI. századi forráscsoportot is felhasználtam. Közülük a legjelentősebb az Urbaria et Conscriptiones, de mellette a Libri Regii, ill. a XVI. századtól fennmaradt dikális összeírások adatai sem elhanyagolhatóak. Egyes családi levéltáraknak is vannak a téma szempontjából hasznosítható, 1526 utáni darabjai. Az ilyen későbbi adatokkal ugyanakkor óvatosan kell bánni, mert nem teljesen igaz az, hogy az 1520-1530-as évek után a szerzetesek már nem kaptak adományokat. A kora újkori iratanyagnak nagyjából az 1570-es évekig, de legfeljebb a tizenöt éves háborúig terjedő időszakból származó része tartalmaz viszonylag sok hasznosítható adatot a késő középkori állapotokra vonatkozóan.

A disszertáció témája szempontjából még a csonka rendi levéltárak is csak korlátozottan használhatóak. A pápai bullák és egyéb privilégiumok gazdaságtörténeti szempontból szinte egyáltalán nem értékelhetők. Emellett viszonylag nagy számban maradtak fenn bennük konfraternitás oklevelek. Ezek a koldulórendi gazdálkodás szempontjából egyáltalán nem értéktelenek, adataik azonban csak közvetve használhatóak fel. A hagyatékokkal együtt nemcsak a koldulórendek népszerűségének mutatóiként értelmezhetőek, hanem azt is tükrözik, hogy e szerzetes közösségek milyen mértékben szorultak rá az alamizsnára. Lényegük ugyanis, hogy az anyagi támogatás fejében – ami lehetett pénz, értéktárgy vagy birtok egyaránt – a szerzetesek kötelezettséget vállaltak, hogy jötevéjükért, esetleg családjáért is imádkozni fognak. Bizonyos szempontból tehát ezek a dokumentumok szerződések, amelyek szorosan hozzátartoztak a koldulórendek gazdálkodásához.

A rendek, illetve kolostoraik által kiadott iratok közül igen fontosak a kolostori jegyzékek, amelyekből Erdélyben maradt fenn néhány (Beszterce, Kolozsvár, Segesvár). A kolozsvári jegyzék hívja fel a figyelmet arra, hogy a konfraternitás-oklevelek, valamint a lélekváltság-adományok gazdasági szempontból nézve valóban speciális szerződések.

Az ezeknél kisebb mértékben felhasználható formuláriumok a szerzetesek számára fontos, a mindennapokban gyakran előforduló vagy éppenséggel a ritka, de kényes ügyeket őrizték meg. E forrástípusból két, az obszerváns ferencesekhez köthető formulárium maradt ránk, amelyek azonban – ellentétben az 1530-as évekből fennmaradt pálos formuláriummal – szinte egyáltalán nem tartalmaznak a gazdálkodással összefüggő anyagot (kivéve az imént említett konfraternitás-oklevelek néhány formuláját).

Az egyes rendek által készített, és gazdaság- vagy gazdálkodástörténeti szempontból is használható források száma a teljes forrásanyagban alig egy hatodát teszi ki. A társadalmi háttér vizsgálata szempontjából azonban nélkülözhetetlenek a konfraternitás-oklevelek, amelyekből több mint száz maradt ránk, jórészt a ferencesektől, mégpedig főként az obszervánsoktól. Vizsgálatuk kívül esik a jelen téma keretein, így rájuk csak érintőlegesen utalok.

Hasonlóképpen értékes adatokkal szolgálnak a rendtartományi gyűlések helyszínei, hiszen a káptalan megtartásához a helyi birtokos támogatására is nagy szüksége volt a szerzeteseknek. A konventuális ferencesek ismert káptalanjai közül királyi városban vagy birtokon tartottak a rendi obszervancia formális különválása előtt 46 rendi gyűlés közül 19-et, a későbbiekben tizenhétből hetet, vagyis a káptalanok valamivel több, mint 40 %-át. Az uralkodó mellett a püspökök szerepének jelentősége mutatható még ki, különösen a XV. század második felétől.

A számadáskönyvek egyfajta átmeneti irattípust képviselnek. Jóllehet a kolostorok gazdasági ügyeiről szólnak, általában mégsem maguk a szerzetesek állították őket össze. A fennmaradt számadáskönyv-töredékek – és a már említett jegyzékek – mintegy pillanatfelvételnként mutatják az egyes kolostorok aktuális helyzetét, javait és jövedelmi viszonyait. Ilyenek pl. a bártfai ágostonrendi kolostor számadása, a soproni ferences, a selmecebányai domonkos, vagy az eperjesi karmelita kolostor számadáskönyveinek töredékei. A felsoroltak közül egyedül a bártfait készítette az ottani perjel, a többieket mind a kolostorok gondnokai.

A felsoroltakon kívül van még néhány forrás, amely a fenti típusok egyikébe sem sorolható. Ezek közé tartozik pl. a ferencesek és Hahót nb. Mihály bán között 1248-ban kötött szerződés a szeményei kolostor szerzeteseinek ellátásáról, vagy néhány levél, amelyeket domonkos és ferences kolostori előljárók írtak világi személyeknek, és bennük az ígért adomány megadását kérték.

A „harmadik személyektől” származó dokumentumok körébe tartoznak a pápai oklevelek, a különféle peres iratok, a kamarahaszna-összeírások, a legkülönbébb városi feljegyzések, városi könyvek, Grundbuchok, bírósági protocollumok, stb., különféle, főleg XVI. századi összeírások és jegyzékek, a Királyi Könyvek és a dikális összeírások egyes bejegyzései, valamint különféle formuláriumok adatai. A végrendeletek, lélekváltság-adományok inkább statisztikailag értékelhetők. A rendelkezésünkre álló forrásokból folyamatokra csak óvatosan következtethetünk, hosszabb, összefüggő történet is elég kevés akad az anyagban.

Bizonyos esetekben a külső szereplők által kiállított iratok is szorosan kötődnek az egyes rendekhez, illetve kolostoraikhoz. A pápai bullákban engedélyezett búcsúk kezdeményezői részben maguk a rendek, részben a kolostorok kegyurai voltak. A városi vezetőréteg mind személyében, mind hivatalánál fogva meghatározó szerepet játszott a koldulórendi kolostorok életében. A szerzetesek gazdasági ügyeiket gyakran a városi tanács egyes képviselőin vagy a kegyúri család tagjain, illetve megbízottain keresztül intézték. Írott források azonban csak a városi környezetben keletkeztek. Az ilyen iratok közvetlenül a kolostor életébe engednek betekintést. A városi számadáskönyvekben felmerülő kolostori tételeket valójában nem sok választja el a kolostori számadáskönyvektől – mindkettőt ugyanaz a városi vezetőréteg állította össze, csak más cím alatt.

Mindezek alapján a források feltárásánál egészen biztosan súlyos tévedés volna megállni a XVI. század első negyedénél. A későbbi források felhasználhatósága természetesen nem egyenletes. A XVI–XVII. század fordulója – lényegében a tizenöt éves háború – után megbízhatóságuk a középkori állapotok rögzítését illetően drasztikusan romlik. Elvértve még ebből az időszakból is lehet ugyan egy-egy adatot felhasználni, de alapelvként leszögezhető, hogy XVII. századi forrás csak abban az esetben vehető figyelembe, ha az korábbi adatot erősít meg, értelmez vagy egészít ki. Az 1600 előtti időszakból származó forrásokat viszont – a megfelelő forráskritikai elveket szem előtt tartva – mindenképpen fel kell használni, ha a koldulórendek késő középkori gazdálkodását fel akarjuk tárni és meg akarjuk érteni. A mohácsi csatavesztés és annak politikai, katonai következményei a mindennapi élet kereteit csak áttételesen és hosszabb távon alakították át. Az iratok tartalma alig változott a középkorhoz képest. A háborús pusztítások és a

protestantizmus terjedése miatti veszteségek regisztrálása mellett még jó ideig megtalálhatóak a középkori típusú lélekváltság adományok, végrendeletek is, és gyakran a pusztulás leírása is a visszatérés lehetőségének biztosítását szolgálta.

Mindemellett fontos rámutatni, hogy az emberi emlékezet olykor meglepően rövidtávú lehet. Nem egy esetben néhány évtizeddel az adott kolostor megszűnése után már nem jól emlékeztek például a szerzetesrendre (az újhelyi ágostonrendi kolostort a XVI. század második felében már a domonkosoknak tulajdonították, akárcsak a rend sárosi kolostorának egykori birtokait), s még arra is akad példa, hogy maga a kegyúr, illetve írnoka tévedett (a harapkói kolostor pusztulása után húsz évvel a Perényiek már ferenceseket emlegettek az ágostonrendiek helyett).

Az adatok térbeli szóródása is óvatosságra int. A magyarországi domonkos kolostorok gazdálkodásának forrásai pl. legnagyobb részt Erdélyből ismertek. Többségük a kolozsmonostori konvent hiteleshelyi anyagában maradt fenn, s mindhárom kolostori jegyzék, a besztecei, a kolozsvári és a segesvári ebből a régióból származik. Az erdélyi adatok túlsúlya azonban biztosan nem a valós helyzetet, csupán a forrásadottságok – pontosabban a forráspusztulás – egyenletlenségét tükrözi.

	oklevél db	%
1250–1300	9	1,45
1301–1350	17	2,75
1351–1400	67	10,82
1401–1450	71	11,47
1451–1500	182	29,40
1501–1550	262	42,16
1551–	12	1,94
	620	100,00

A írott források időbeli megoszlása

A vizsgált, nagyjából 1250 és 1570 közötti időszakból több mint 600, a téma szempontjából hasznosítható dokumentum maradt fenn, illetve tudunk egykori létezéséről – nem számítva a konfraternitás-okleveleket. Ezek megoszlása sem időben, sem térben nem egyenletes. A XIII. század utolsó évtizedeiből mindössze kilenc oklevelet lehetett érdemben felhasználni, ezzel szemben a XVI. századból már több mint 260 oklevél és egyéb dokumentum áll rendelkezésünkre. A középkor és a kora újkor határához közeledve nemcsak a források, hanem az összefüggő, hosszabb távon követhető történetek száma is gyarapszik. Ami a területi megoszlást illeti, az ország középső, török által megszállt területéről jóval kevesebb adatunk van, különösen a későbbi Temesi Bánság területe számít fehér foltnak. Ugyanakkor megfigyelhető néhány csomópont is. A források igen tekintélyes hányada (közel kétharmada) néhány kiemelt területről származik. Ezek Pozsony, Sopron és Zágráb városa – köszönhetően a városi források gazdagságának –, valamint Erdély területe. Mellettük Bártfa, Eperjes, Kassa, Nagyszombat és Selmecebánya

levéltárából van még nagyobb mennyiségű iratanyag, ezek azonban összességükben jóval töredékesebbek, hiányosabbak.

A koldulórendek gazdálkodását leginkább néhány kolostor szerencsésen fennmaradt, viszonylag nagyobb iratanyaga világíthatja meg, de ezek a kisebb-nagyobb összefüggő egységek sem olyan terjedelműek, hogy akár egyetlen kolostor gazdálkodását részletesen megismerhesük. Minthogy ezek a fennmaradt levéltári anyagok kivétel nélkül az országnak a törökök által meg nem szállt területeiről valók, okkal feltételezhetjük, hogy a hódoltság területéről valóban a forráspusztulás miatt tudunk csak keveset, s a középkorban és a kora újkorban az ottani kolostorok ugyanolyan vagy hasonló képet mutathattak, levéltáraikban lényegében ugyanilyen típusú dokumentumokat találnánk. Ha viszont valami mindenholon hiányzik, akkor lehet, hogy ez a rendek tudatos döntéseinek következménye.

A gazdálkodás megismerése szempontjából különösen fontosak a számadáskönyvek. Ezekből igen kevés maradt ránk, és azok is töredékesek. Közös jellemzőjük, hogy nem a rend belső használatára készültek, hanem a kegyúr, adott esetben a városi vezetés számára. Ez természetesen a tartalmukat is meghatározza, ugyanakkor rávilágít a kolostor és a kegyúri jogokat gyakorló város egymáshoz való viszonyára is.

Fennmaradt forrásaink határozottan két csoportra oszthatók: az 1428-as bártfai jegyzék és a két soproni számadáskönyv a kolostor, a selmecbányai és az eperjesi ezzel szemben a templom számadáskönyve. Ez a különbség megerősíti azt a más források alapján is megfogalmazható feltételezést, hogy a kolostorok épületének, különösen pedig a templomoknak a fenntartási költségei elváltak a szerzetesközösség megélhetési költségeitől.

Emellett vannak olyan városi és más számadáskönyvek is, amelyekben alkalmilag, alamizsnaként tűnnek fel koldulórendi szerzeteseknek jutott összegek. Ilyen tételek találhatók városi (pl. Beszterce, Nagyszében, Brassó), vagy magán számadáskönyvekben is (pl. Zsigmond lengyel herceg).

A rendelkezésre álló írott forrásokat – éppen azok töredékessége és hiányosságai miatt – régészeti, illetve más gazdaság- és társadalomtörténeti adatokkal együtt elemeztem. A koldulórendek magyarországi helyzetének megvilágítására kelet-közép-európai és – kisebb részben – nyugat-európai adatokat, köztük népességtörténeti adatokat vontam be a vizsgálatba. A megállapításaimat és hipotéziseimet alátámasztó adatokat a szövegközi grafikonokon, valamint a mellékletben található 1. és 5. táblázatban foglaltam össze. Hasonló táblázat készült a birtoktípusok bemutatására is. Az egyes birtok- és jövedelemtípusokat bemutató fejezetekben szintén található az áttekintést segítő összefoglaló táblázatok. A koldulórendek késő középkori, magyarországi terjeszkedését a mellékletben található két térkép szemlélteti. A disszertációt végül a források tematikailag csoportosított jegyzéke egészíti ki.

Módszertani szempontból ki kell emelni, hogy a források kis száma és töredékessége, illetve bizonyos esetekben az értelmezési nehézségek miatt a következtetések gyakran hipotetikusak. Különösen igaz ez a számszerű adatokra, amelyeknél mindig a tendenciára helyezem a

hangsúlyt. A népességadatok vonatkozásában, amelyeknek forrásbázisa az újkort megelőzően eleve bizonytalan, ezt még inkább ki kell emelni. Ugyanakkor úgy vélem, az arányok tekintetében még ezek a hiányos adatsorok is lehetnek jó indikátorok, mivel egyik esetben sem feltételezhető tendenciaszerű torzulás.

A tágabb régió adatainak összegyűjtésekor a három kelet-közép-európai állam 1500 körüli kiterjedését vettem alapul, s ezt egészítettem ki Ausztria Cseh- és Magyarországgal határos tartományaival (Alsó- és Felső-Ausztria, valamint Stájerország). A figyelembe vett területek meghatározásakor a politikai határokat tekintettem irányadónak. Ennek oka, hogy a különféle rendek rendtartományai nem azonos területeket fedtek, ráadásul időről időre jelentős mértékben változtak is. Sziléziát – bár a jelzett időszakban a cseh korona fennhatósága alá tartozott – a lengyel területekhez való sajátos viszonya, valamint a XV. század második felében a huszitizmus elleni küzdelemben játszott szerepe miatt külön kezeltem.

III. Eredmények

KOLDULÓRENDEK KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN

A térség adatainak elemzése, valamint a kiválasztott nyugat-európai párhuzamok alapján Magyarországon a koldulórendi kolostorok nagyobb arányban voltak jelen. Még inkább feltűnő a különbség Lengyelországgal összehasonlítva. A koldulórendek terjeszkedését tekintve a magyarországi helyzet azért sem tekinthető tipikusnak, mert más országoktól eltérően az egyazon időben létező kolostorok számát ábrázoló görbe sehol sem válik vízszintessé. A jelenség mögött az obszerváns ferencesek kivételesen sikeres expanziója áll, amit viszont demográfiai, gazdasági és politikai, illetve mentalitásbeli tényezők együtthatása tett lehetővé. A rendelkezésre álló adatok arra utalnak, hogy Magyarország népessége a középkor végén bizonyosan nem csökkent, sőt, vélhetően valamelyest emelkedett is. Ez nem mond ellent a más forráscsoportokból kirajzolódó képnek, a kérdés azonban összetett volta miatt további kutatást igényel. Az elterjedési térképeken tükröződő egyik változás, a Temes-köz „kiürülése” a terület népességének gyökeres megváltozását, az ortodox lakosság nagyarányú beáramlását jelzi.

A kolostorok elterjedési térképei azt jelzik, hogy nincs közvetlen összefüggés az ország egy adott régiójának gazdasági teljesítménye és koldulórendi kolostorainak száma között, vagyis a kolostorok számára a gazdasági hatás az ország egészét tekintve érvényesült. A koldulórendi kolostorok késő középkori számbeli gyarapodásának okai között említendő a köznemesség és a mezővárosi polgárság megerősödése.

A ferences obszervancia magyarországi sikerét nagymértékben befolyásolta a szerzetesek balkáni misszióban való részvétele és a törökellenes küzdelem iránti elkötelezettsége. Ez alapozta meg a magyar politikai elittel létrejött szövetségét, ami különösen megerősödött a XV. század közepén, nem kis mértékben köszönhetően Hunyadi János támogatásának.

A településhálózat és a kolostorhálózat összevetése arra utal, hogy a koldulórendi jelenlét és az adott település városias jellege közötti összefüggés nem teljesen egyértelmű. A rendek megjelenése idején minden esetben kimutatható a királyi akarat érvényesülése. A korai időszakban a Kubinyi által kidolgozott centralitási pontrendszer nem alkalmazható, bizonyos központi szerepet játszó területek azonban kirajzolódnak. Számuk és elhelyezkedésük a késő középkorban sem változott lényegesen.

Városias központoknak többé-kevésbé fenntartások nélkül csak azok a települések tekinthetők, amelyek legalább két ilyen intézménnyel rendelkeztek (az egyikkel esetleg nem magán a városon belül, hanem annak tözsomszédságában, pl. Eperjes, Segesvár). A csupán egyetlen koldulórendi kolostornak helyet adó települések zöme nem tekinthető városnak, itt a kolostorok szorosabban kötődtek az uradalomhoz, mint a településhez (pl. Palota, Kőröshegy, Simontornya, Coborszentmihály).

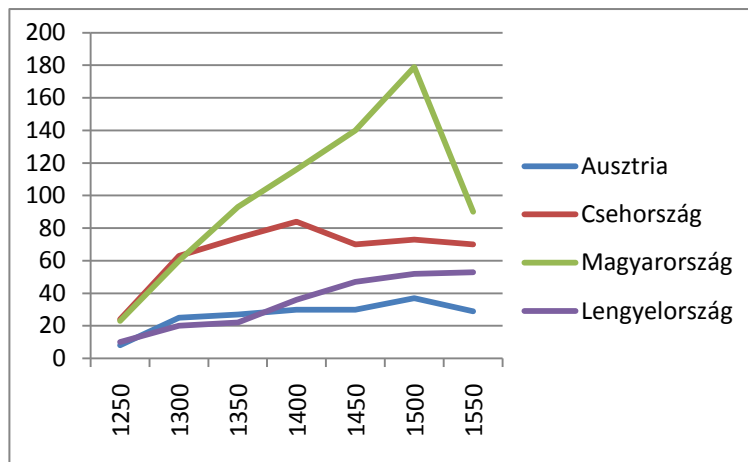
dc_702_13

Ország	Népesség 1500k	%	Kolostor- szám	%
Magyarország	3500000 ¹	39,41	187	53,28
Ausztria	780000	8,78	38	10,83
Szilézia	620000	6,98	27	7,69
Csehország	1700000	19,14	46	13,11 ²
Lengyelország	2280000	25,68	53	15,10
Összesen	8880000		351	

A Kelet-Közép-Európai térség népessége
és koldulórendi kolostorai 1500 körül
(kalibrált adatok)

¹Kubunyi András számítása szerint csak ~3300000

²Csehországban a huszita háborúk előtt 61 koldulórendi kolostor működött, ami a térség kolostorainak 22,76 %-a volt.

A koldulórendi kolostorok számának alakulása
Kelet-Közép-Európa államaiban

A koldulórendi kolostorok birtokai nem mindig kategorizálhatóak egyértelműen, mert a sok kisebb elemből összeálló birtokegyüttes gyakran rendkívül változékony. A koldulórendi szerzetesek, de leginkább a ferencesek és domonkosok számára a birtok csak annyiban volt fontos, amennyiben az a megélhetésükhöz szükséges anyagi javak biztosításához hozzájárult. Vagyis a birtoklást nem a tulajdon, hanem a haszon felől közelítették meg.

A felsorolt földbirtokok látszólag nagyon különbözőek, egészen kis értékű földterülettől egész falu birtoklásáig mindenre találunk példát. Mindegyik rendre általánosan érvényes kijelentést nem lehet megfogalmazni, ha csak azt nem, hogy alapvetően kisméretű, többnyire szórtan elhelyezkedő birtokokról szólnak az adatok, s még a legnagyobb birtokkal rendelkező ágostonrendi kolostorok sem számítottak nagybirtokosnak.

Rendenként végigtekintve néhány jellemző vonás megragadható. Az obszerváns ferenceseknek nem volt földbirtoka, még átmeneti birtoklásra vonatkozó forrás sem maradt ránk a középkori Magyarország területéről. A képzeletbeli skála másik végén az ágostonrendi remeték állnak, akiknek – részben talán a vilhelmita gyökereknek köszönhetően – már a legkorábbi időtől kezdve voltak földbirtokaik, és azokat kimutathatóan akár több évszázadon keresztül háborítatlanul birtokolták is. A domonkosok és a konventuális ferencesek kezén feltűnő birtokok a jelek szerint többnyire jóval mozgékonyabbak voltak, bár kétségtelenül akadnak köztük olyanok is, amelyek viszonylag hosszú ideig voltak birtokukban. A karmelitákra vonatkozó adatokból azok rendkívül kis száma miatt következtetések nem vonhatók le.

A birtokok hasznosítása, fejlesztése terén is megfigyelhetőek különbségek. Telepítő tevékenység csak az ágostonrendiek esetében igazolható. A jelek szerint mindegyik koldulórend nagyobb részt saját kezelésben tartotta birtokait – erre utal, hogy bérleti szerződések nem, vagy alig maradtak fenn (ezek többsége egyébként a ferencesekhez köthető és nyugat-magyarországi eredetű). A saját kezelés alternatívája a városi kezelés volt, aminek korai példája Eperjes, a későbbi időszakban pedig Sopron.

Az ágostonrendieket leszámítva a kolostorok kezén lévő jobbágytelkek száma egy-egy településen ritkán haladta meg az ötöt, az is főleg a domonkosok késő középkori birtokain fordult elő. A XV. században már egyre gyakrabban szólnak a források a domonkosok majorjairól, amelyek többsége a szerzetesek élelemellátását szolgálta. A majorok az ismert esetekben mindig adományként kerültek a kolostorok birtokába. Az is jellemző, hogy amikor a kolozsvári domonkosok eladták gyulatelki birtokukat, az ott létesített majort megtartották. A ferenceseknél arányában több önállóan említett szántót, rétet (illetve szőlőt) találunk, jobbágytelkek csak ritkán, s többnyire időlegesen lehettek a birtokukban.

A szőlőkről összességében mintegy háromtucatnyi adat szól, amelyek között azonban akad egy-két „adatsor” is. A kolostorok közül a domonkosok, az ágostonrendiek és a ferencesek egyenlő arányban tűnnek fel szőlők kapcsán, de a domonkosok és a ferencesek birtoklásáról valamivel több és részletesebb adatunk van. E kolostorok mellett egyetlenként az eperjesi karme-

liták is bekerültek a listába. Kocsmáltatási joga a XVI. századi források tanúsága szerint az eperjesi karmelita és a soproni ferences kolostornak volt, ám e jog vélhetően másutt is megillette a szőlőbirtokos kolostorokat. Ez állhat a besztercei domonkosok borjáradékainak birtokra váltása, illetve talán a kassai domonkosok kölcsönfelvételei mögött is.

A szőlővel kapcsolatos adatok ugyanakkor korántsem egyöntetűek. Több esetben nem birtokról, hanem szőlőhöz kapcsolódó természetbeni járadékról szól az adat, s a két jövedelem-típus közötti átjárásra is vannak példák (Beszterce, Zágráb). Úgy tűnik, az egyes kolostorok, illetve a nekik otthont adó városok a helyi viszonyok alakulása szerint részesítették előnyben a birtoklást vagy a járadékot. Mindkettőnek meglehettek az előnyei: a járadék évente kiszámítható, rögzített mennyiség volt, a szőlőbirtokból viszont – a kocsmáltatás révén – nagyobb haszon is származhatott. A példák leginkább a helyi viszonyokhoz való alkalmazkodásra világítanak rá, és azt jelzik, hogy a koldulórendek, de legalábbis a ferencesek és domonkosok számára nem a birtok, hanem a belőle származó jövedelem volt az elsődleges, így a birtokok valóban a *temporalia* kategóriájába estek.

Noha csak harminc kolostor malombirtoklásáról van adatunk (néhány kolostor birtokában az idők folyamán több is volt), néhány jellegzetesség egyértelműen kirajzolódni látszik. Az összesen negyven malomra vonatkozó adat mintegy harmada a XVI. századból való. Az is jellemző, hogy a XIV. században csak az ágostonrendiek és a domonkosok birtokában tűnnek fel malmok, a ferenceseknek – az egy szeményei, némileg sajátos helyzetű kolostort leszámítva – a XV. század elejéig nem voltak malmaik.

Minthogy a legtöbb esetben magányos említésekről van szó, arra a kérdésre csak ritkán tudunk válaszolni, hogy az egyes malmok csak átmenetileg vagy tartósan voltak-e a kolostorok birtokában. Néhány esetben ugyan tudjuk, hogy végrendeleti hagyaték része volt a malom, de sorsáról a későbbiekben csak a legritkább esetben hallunk. Mivel azonban a malom mégiscsak sajátos jószág, vélhetően az esetek nagyobb részében inkább tartós birtoklással kell számolnunk. Közvetve erre utal a kolozsvári kolostor gyulatelki malomépítése, de a besztercei kolostornak adományozott egyik halastó esetében a malomépítés kifejezett tilalma is. Az egyes rendek közti sorrendből is kitűnik, hogy az ágostonrendiek és a domonkosok kezén nagyjából azonos számú malom fordult meg (az összes adat 4/5-e hozzájuk köthető), a legkevesebb pedig a ferencesekén (karmelita kolostor malmáról nem maradt fenn adat). Ugyanakkor beszédes jel, hogy a legkorábbi malomemlékek kivétel nélkül az ágostonrendiekhez köthetők, és mind a XIV. század első harmadából. Ráadásul e malmok közül többről azt is tudjuk, hogy egészen a középkor végéig a szerzetesek kezén maradtak (pl. Pápoc, Újhely). Az adatok hézagossága ellenére mindez az ingatlanszerzéshez való viszonyt is tükrözi, hiszen az egyéb birtokok tekintetében is többnyire hasonló a kép.

Halastavak önálló említését az ágostonrendi remetékkel (három kolostor három halastava) és főleg a domonkosokkal (öt kolostor tizenhét [!] halastava) kapcsolatban találunk, sőt két domonkos kolostor (Beszterce, Kolozsvár) már a XV. században, egy pedig (Simontornya) a XVI. században nagyobb számú halastavai miatt egyértelműen kiemelkedett a többiek közül. Az adatok legnagyobb része a középkor végéről, leginkább a XV. század második feléből és a XVI.

századból származik (csupán egyetlen adatunk van a XIV. századból, jellemző módon az újhelyi ágostonrendi kolostorral összefüggésben). Noha a területi eloszlás is érdekes (húsz adatból tizenhárom erdélyi), ez talán inkább a forrásadottságok egyenetlenségének tudható be. Igaz, az adatok összességükben is az ország keleti felére koncentrálódnak.

A kolozsvári és beszercei domonkosok – sőt áttételesen más erdélyi domonkos kolostorok is – komolyan foglalkoztak halastavaik karbantartásával. Erre utalnak a kolozsváriak földvásárlásai a Kerek-tó körül, a két gyulatelki halastó létesítése (majd az ehhez kapcsolódó malomépítés), a beszercei kolostor 1507-es szerződése a várossal, valamint a kolostorok személyzetében felbukkanó, a halastavakkal foglalkozó szerzetesek: András kolozsvári *comissarius piscine*, a Zsukban tartózkodó szebeni Quintinus Hyspanus, a beszercei kolostorban lakó *magister piscine*. Talán még a brassói kolostorban feltűnő Balázs molnárt is idesorolhatjuk, aki mestersége folytán értett a gátépítéshez, a halastavak egy részéhez pedig malom is tartozott. Az adatok egyértelműen arra mutatnak, hogy legalábbis az erdélyi domonkos kolostoroknak komoly jövedelme származott halastavaikból, amelyek nem feltétlenül csak egy kolostorhoz tartoztak.

A koldulórendekre – ellentétben pl. a monasztikus rendekkel vagy a pálosokkal – Magyarországon nem jellemző a városi házak, telkek birtoklása. 1375 és 1553 között összesen két telekről és 24 házról, illetve házhoz kötődő jövedelemről van adatunk, amelyeknek több mint fele (15) a XIV. századból, illetve a XV. század első feléből származik. A birtoklásban érintett kolostorok két kivétellel a domonkos, illetve a ferences rendhez tartoznak. A két kivétel: a budai karmelita kolostor, amely a XV. század legvégén jutott egy külvárosi ház birtokába, és a dési ágostonrendi, amelynek valószínűleg már régebb óta volt háza a városban, de erről csak annak eladása kapcsán, a XVI. század közepén értesülünk. Feltűnő, hogy ebben a körben alig jelennek meg az ágostonrendi remeték, akik más ingatlantípusok birtoklásában éppen a legkorábbi adatokkal szoktak szolgálni. Földrajzilag meglehetősen jól szóródnak a helyszínek, ami pedig más birtoktípusoknál általában nem mondható el. Igaz, az adatok nagy hányada, és éppen a XIV. századiak, lényegében egyetlen városból, Zágrárból származnak. Ebben az időszakban Zágráb mellett csupán a soproni ferences kolostor tűnik fel egyetlen adattal, egy házikó (*domuncula*) bérbe adása kapcsán. Különös, hogy Zágráb nem kevésbé jó kései forrásaiból szinte teljesen eltűnnek a városi házakra vonatkozó utalások.

Ha ehhez hozzávesszük, hogy a kései adatok között több „furcsa” is akad – a vitatott fél pesti ház, a 25 évre szóló járadék Budán, a kolozsvári obszervánsokra hagyott épület –, továbbá, hogy a Fabri-féle segesvári jegyzék tanúsága szerint a késő középkorban a domonkosok több olyan házat is kaptak, amelyet nem tartottak meg, akkor felmerülhet a gyanú, hogy a XV. század közepe után a magyarországi városokban már valamilyen formában korlátozhatták a kolostorok háztulajdonlását. Bár a holtkézi birtokot kifejezetten tiltó törvény csak 1498-ban született, városi szabályozásra már korábban is volt lehetőség.

Nem mond ennek ellent az sem, hogy más szerzetesi intézményeknek voltak városi házaik, sőt ilyen ingatlanszerzésre még a késő középkorból is ismerünk példát. A többi rend esetében ugyanis a városi ingatlan nem csupán jövedelemforrás, hanem szálláslehetőség is volt, hiszen az érintett apátságok, vagy pálos kolostorok nem a városokban, olykor nem is azok köze-

lében létesültek. Így, ha Budán vagy valamelyik városban volt ügyük, szükségük lehetett megfelelő szálláshelyre. A városi házak ezen funkciójára a pálosok székesfehérvári háza kapcsán konkrétan utalnak is. Koldulórendek esetében ez a funkció lényegében elesik, jövedelemforrásként való birtoklásukat pedig – a jelek szerint – a városok nemigen tűrték el, s talán maguk a rendi előljárók is rosszalították. Nem kizárt, hogy a végrendeleti hagyatékként, vagy lélekváltság-adományként kapott házakat a kolostorok csak a megfelelő vevő megtalálásáig tartották meg, és egyáltalán nem is törekedtek tartós birtoklásra.

Ha mégis találunk tartósan birtokolt városi házat egy-egy kolostor kezén, akkor annak a szerzetesek ellátásában lehetett szerepe. Nem véletlen, hogy az 1455-ben a segesvári domonkosoknak adott ház a kolostor közelében volt, és udvar is tartozott hozzá. A dési kolostor 1553-ban eladott kőházához sütőház is tartozott. Volt sütőháza a kolozsvári domonkos kolostornak is, amelyet 1557-ben Izabella királyné a városi ispotályoknak adott. A besztercei kolostor 1413-as jegyzékében szereplő, házhoz kapcsolt járadék helyett is egy sütőházat találunk az 1454-es jegyzékben. Ezek az ingatlanok tehát nem jövedelemforrások lehettek, hanem a kolostorok hiányzó gazdasági udvarát pótolhatták, a szerzetesek ellátásához szükséges, a kolostoron belül valamiért el nem helyezhető épületrészeknek adtak helyet, illetve tartozékaik majorként működhettek.

Némely városi épületek, mint pl. a sütőházak, tartósan birtokukban maradtak, és legalább részben a szerzetesek ellátását szolgálták, ám bár lehetett jövedelemszerző szerepük is. A fürdők, illetve a soproni mészárszék egyértelműen ideiglenes birtoknak tekinthetők, még ha az előbbiektől a soproni hosszabb ideig gyarapította is a kolostor bevételét.

PÉNZBENI JÖVEDELMEK ÉS JÁRADÉKOK

A középkorban nem számít kivételesnek, hogy egyházi intézményeknek sójövédelmet juttattak. A koldulórendek esetében rendszeres, a magyarországi rendtartományok egészét illető juttatásról nem tudunk, de a jövedelemnek ez a formája mégsem volt teljesen ismeretlen. Bár a sójövédlem láthatóan nem tartozott a koldulórendi kolostorok legfontosabb jövedelemforrásai közé, hiszen az összes kolostornak csupán 3,7 %-a tartozott az ily módon támogatott körbe, és a rendek magyarországi provinciái egyszer sem kaptak hasonló juttatást, ennek ellenére némely esetben az adomány értéke nem elhanyagolható tételt képviselt. A XIV. és a XVI. század között mindössze hét kolostorról tudjuk, hogy sójövédelmet kapott (Dés, Kismarton, Kolozsvár, Brassó, Lővő, Pest, Kolozsvár). A felsoroltakon kívül még a budai és a tordai ágostonrendi kolostor került kapcsolatba a sókereskedelemmel, de csak mint sóraktár, s nem tudhatjuk, hogy ebből jutottak-e valamilyen jövedelemhez. A sójövédlemmel rendelkező hét kolostor közül négy Erdélyben volt, s feltűnő, hogy Kolozsvárott mindkét koldulórendi közösség részesült ilyen támogatásban.

Arra is érdemes felfigyelni, hogy a domonkos kolostorok közül két egymást követő évben, 1455-ben és 1456-ban Erdély két legnagyobb kolostora évi 50-50 forintot kapott, mindkettő az ország legmagasabb rangú személyiségeitől (Hunyadi János volt kormányzótól és V. László királytól), éppen abban az időszakban, amikor ezekben a kolostorokban bevezették a rendi obszervanciát. A két kolostor által kapott adomány együttes összege megegyezik azzal, amit a pálosok kaptak évente ugyancsak V. Lászlótól a szerzetesek ruházatára. A kolozsvári obszerváns ferencesek és az erdélyi domonkosok esetében felvethető, hogy esetleg több kolostor együttes támogatásával állunk szemben, amelynek adminisztrálása egy-egy nagyobb kolostoron keresztül történt. A pesti kolostor heti 2 forint értékű sójövödelme, – amelyet azonban feltehetően inkább pénzben utaltak ki –, éves szinten ugyancsak tekintélyes, 100 forint körüli összegre rúgott. Az adomány célja ezekben az esetekben akár a domonkos reformmozgalom támogatása is lehetett.

Ezzel szemben a kismartoni kolostor csekély jövedelemre tett szert ebben a formában. Itt valójában inkább tényleges természetbeni adományról, a szerzetesek ellátásához való hozzájárulásról lehetett szó. A lövői kolostor 100 forint értékű só-jövödelméről sajnos nem tudjuk, mennyi ideig járt a szerzeteseknek –, hogy tudniillik valóban csak az építkezés idejére kapták, vagy esetleg átalakult járadékká.

A rendszeres jövedelmek között – akárcsak más rendek esetében – leginkább vámjövödelmek tűnnek fel. Vámokat a pozsonyi ferencesek és a garai domonkosok birtokoltak tartósan, a komáromi domonkosok akár per árán is megpróbálták megszerezni a kikötő és a vásár vámját, a zágrábi domonkosok pedig csupán öt évig élvezhették a zágrábi Király-réve jövödelmét. Ugyancsak két domonkos kolostor kapott plébániai jövedelmeket is. Az adatok csekély száma mellett is feltűnő, hogy a pozsonyi ferenceseket leszámítva csupa domonkos kolostort találunk a haszonélvezők között.

A koldulórendi kolostorokhoz köthető ismert pénzügyetek száma csekély, s ezen ügyek szereplői kizárólag domonkosok és ferencesek. Ez talán összefügg azzal, hogy a XV–XVI. században pénzbevételei is főként ezeknek a rendeknek, illetve az ő kolostoraiknak voltak. Az ügyletek egy része kifejezetten rövid távú, éven belüli kölcsön, más részük viszont hosszabb távra szóló tőkekihelyezés. Utóbbi csoportba tartozik a pozsonyi ferenceseknek Pozsony városával, a soproniaknak egyes helyi polgárokkal és a lábatlani domonkosoknak Kassával kötött szerződése csakúgy, mint a segesdiek ügylete I. Ferdinánddal, bár utóbbi valószínűleg már más körülmények között kötött. Rövidebb visszafizetési határidővel kötött szerződésekről valamivel korábbi időtől kezdve vannak adatok, de ez az eltérés nem túl nagy, így lehet, hogy egyszerűen csak a források véletlenszerű fennmaradása az oka. A különbség inkább abban ragadható meg, hogy hosszabb távú kölcsönöket inkább testületeknek, intézményeknek adtak (az uralkodó is ebbe a körbe sorolható), míg magánszemélyekkel jobbra rövidtávú szerződéseket kötöttek.

A koldulórendek társadalmi kapcsolatrendszerének, s egyben a megélhetésük biztosításának egyik legjobb tükrét jelentik a végrendeletek és lélekváltság adományok. Fontos hangsúlyozni, hogy az adományok mindig alamizsnajellegűek, amit legtöbbször maga a szöveg is kiemel.

A középkori Magyarországról fennmaradt több mint 2000 végrendelet elsöprő többsége városi végrendelet. A témánk szempontjából felhasználható végrendeletek száma meghaladja a 350-et, ami az összmennyiségnek közel 17 %-a. Az adatok legnagyobb része valódi végrendelet, vannak azonban más források is (peres iratok, nyugták, számadáskönyvek, jegyzékek), amelyek konkrét utalásokat tartalmaznak végrendeletekre. A kép némileg mégis csalóka, mivel igen sok forrásunk egyetlen városból, Pozsonyból származik (a Protocollum Testamentorumban fennmaradt 884 végrendelet közül 156 rendelkezett a pozsonyi ferences kolostor javára is). Emellett Sopronból (23), Segesvárról (28) és Kolozsvárról (18+4) maradt fenn viszonylag nagyobb mennyiségű, koldulórendi kolostorok javára is hagyakozó végrendelet. Mivel a fennmaradt források mintegy 40 %-át a pozsonyi végrendeletek adják, ezért az egyes rendek arányát e végrendeletek nélkül számítottam.

A fennmaradt forrásokban említett kolostorok háromnegyede mindössze tizenhárom város (Bártfa, Beszterce, Eperjes, Kassa, Kolozsvár, Medgyes, Pest, Pozsony, Segesvár, Selmecebánya, Sopron, Sódvár, Zádgráb) tizenöt intézményét jelenti (a kolostorok 8 %-a). Jellemző módon ezen intézmények fele domonkos kolostor (7), a második helyen pedig a ferencesek vannak (6), ez viszont fele-fele arányban megoszlik a rend két ága között.

A koldulórendi kolostorok javára végrendelezők társadalmi megoszlását, illetve az egyes társadalmi rétegek arányát illetően – azon túl, hogy polgárok, köznemesek, főurak és egyháziak egyaránt voltak közöttük – a fentiek miatt csak igen korlátozottan tehetünk megállapításokat. Talán az egyetlen kiemelhető jellegzetesség az egyháziak alacsony aránya (~6 %), ez azonban a fennmaradt végrendeletekre általában is igaz. Ugyancsak félrevezető lenne következtetéseket levonni az egyes kolostorokra vonatkozóan pusztán a végrendeletekből való részesedésük alapján, hiszen első ránézésre is világosan látszik, hogy adataink rendkívül hiányosak, az ország középső területei gyakorlatilag hiányoznak. Az egyszeri említéseket is figyelembe véve az 1500 körül létezett kolostoroknak közel a fele kapott valaha valamilyen végrendeleti hagyatékot, ám még ebből a listából is hiányzik néhány nagy délvidéki kolostor, mint pl. a szegedi vagy az újlaki ferences kolostorok.

A társadalmi rétegek vizsgálatával szemben jóval több eredménnyel kecsegtet a végrendeletek tartalmának vizsgálata, különösen, ha nem csak egy renden belül keressük az összefüggéseket, hanem összevetjük az egyes rendek között tapasztalható különbségeket és hasonlóságokat is.

A vizsgált végrendeletek döntő többsége egy, ritkábban két vagy három kolostort említett a kedvezményezettek között. Ennél nagyobb számú intézmény csak kivételes esetekben fordul elő, akárcsak az, hogy a rendtartomány javára hagyatkozott valaki (pl. Erzsébet anyakirályné

a XIV. században, vagy Thúz Osvát zágrábi püspök a XV. század végén). Az okleveleknek nagyjából a felében rendelkeztek pénzadományról, a többiben ingó vagy ingatlan vagyon a hagyaték tárgya.

A fennmaradt végrendeletek döntő többsége a XV. és a XVI. században készült. Az 1400 előtti időszakból csupán 32, a téma szempontjából hasznosítható végrendeletet ismerünk. A középkor végéhez közeledve jól érzékelhető a források számának ugrásszerű megnövekedése. Az 1450–1550 közötti időszakban keletkezett a testamentumok mintegy 73 %-a (a pozsonyi végrendeleteket is figyelembe véve 83 %-a), s még e korszakon belül is több forrást ismerünk a XVI. század első évtizedeiből.

A kedvezményezettek körében a domonkosok szerepelnek legnagyobb arányban (45,78 %), őket követik a ferencesek (38,67 %). A ferences rend két ága között azonban igen érdekes a megoszlás: az obszervánsok javára végrendelkező oklevelek száma lényegesen kevesebb, csupán mintegy fele a másik ágénak, miközben az obszerváns kolostorok száma valamivel több, mint másfélszerese volt a konventuálisokénak. A ferences rend két ágának kolostorai adták a késő középkori koldulórendi kolostorok 60 %-át, a végrendeletekből azonban ennél lényegesen kisebb mértékben, 40,49 %-kal (a több kolostort említő végrendeleteket kolostoronként figyelembe véve 42,51 %-kal) részesedtek. Valójában a végrendeleti hagyatékokból 1450 és 1550 között számarányukhoz képest jelentősebb volt a domonkosok részesedése, 46,63 % (illetve 47,34 %), bár ők 1500 körül a kolostoroknak mindössze 20 %-át adták. Ez az egyes rendek eltérő stratégiáját tükrözi a társadalmi kapcsolatok kiépítését és ápolását illetően. Az obszerváns ferenceseket egyrészt a főúri és nemesi réteghez tartozó kegyuraik – akiknek végrendeleteiben egyébként fel is szoktak tűnni e kolostorok –, másrészt a rend személyi bázisát jelentő mezővárosi polgárok támogatták, akik viszont ebben az időben még nemigen hagytak írott végrendeletet. Emellett a jelek szerint az obszervánsok szívesebben éltek a konfraternitásba való felvétellel, ami ebben az esetben a végrendelet alternatívájaként értelmezhető.

A képet a konfraternitás levelekkel kiegészítve azt mondhatjuk, hogy a XV–XVI. században összességében a legtöbb alamizsnát a ferencesek kapták, ám a közvetlen pénzadományok terén a domonkosoké volt az elsőség. Ugyancsak jellemző, hogy a középkor végén a domonkosok javára végrendelkezők egyre nagyobb arányban hagytak különféle ingatlanokat a kolostorokra. Ezen adományok mögött többször kimutatható a hosszabb kapcsolat a végrendelkező és a kedvezményezett között (ld. pl. a somkeréki Erdélyi család, Szobi Mihály vagy Túri Benedek esetét).

Mind a domonkosok, mind a ferencesek esetében úgy tűnik, a pénzben vagy sóban érkező, rendszeres királyi támogatásnak köze volt a rendi reformmozgalmakhoz. A domonkosok három olyan kolostoron keresztül kapták a nekik kiutalt összegeket, amelyek fontos szerepet játszottak a reguláris obszervancia terjesztésében, az obszerváns ferencesek pedig akkor kapták meg járadékként az említett összeget, amikor a vikária már csak egy lépésnyire volt az önálló rendtartománnyá szerveződéstől. A mariánus ferencesek ilyen jellegű támogatása is összefügghetett az obszervancia 1517-es elfogadásával, nem véletlen, hogy a támogatásukra vonatkozó első adatunk 1525-ből származik. Ugyancsak ebben az összefüggésben válik megmagyarázhatóvá az is, hogy az ágostonrendi remeték miért nem részesültek hasonló járadékban, az ő reform-

mozgalmuk ugyanis Magyarországon a középkor végén nem tudott gyökeret verni (a karmelitákat ebből a szempontból nincs értelme vizsgálni, mivel rendtartományuk központja nem Magyarországon volt).

A királyi és magán (végrendeleti) adományokból az adatok zömét adó, 1450 és 1531 közötti időszakban a rendelkezésre álló források szerint legalább 46360 forintnyi juttatást kaptak a koldulórendek. Ennek mintegy 40 %-a került a domonkosokhoz, 31%-a pedig az obszerváns ferencesekhez. A konventuális ág ebben az időben bizonyíthatóan csak mintegy 1710 forintot kapott (3,7 %), ez az összeg azonban minden bizonnyal jóval alacsonyabb a ténylegesen kapottnál. A valóság ennek többszöröse is lehetett, hiszen az összeg fele egyetlen kolostornak, a pozsonyinak a végrendeleti hagyatékokból származó bevétele. Más adatok viszont arra utalnak, hogy a közvetlen pénzádomány a ferenceseknél a késő középkorban sem került túlsúlyba. Az ágostonrendi remetéknek a fenti összegből 25 %, a karmelitáknak 1 % jutott.

A természetbeni adományok egy része közvetett pénzádomány volt (pl. a lovak és marhák többsége, a bor egy része), más része a szerzetesek ellátását szolgálta. Az állatállománnyal kapcsolatban megállapítható, hogy míg a ferencesek és az ágostonrendi remeték igazolhatóan egy-egy lovat vagy szarvasmarhát kaptak, amelyet azután eladtak, addig a domonkosoknál több esetben kimutatható, hogy volt állattartásból származó jövedelmük. Ezt igazolja a hétúri állattartó major léte mellett részben a mennyiség (Szeben, Segesvár, Simontornya), részben az állatok sokfélesége is. Feltehetően éppen a hétúri major megléte indokolta, hogy az 1520-as években a segesvári kolostorban egy mézáros testvér is lakott. Sertés és juh inkább domonkos kolostorral kapcsolatban fordul elő a magyarországi forrásokban, de egy-egy adat a ferenceseknél is igazolja, hogy kaptak effélét.

A természetbeni adományok másik csoportja a gabona- és boralamizsna. Mindkettő származhatott végrendeletből és alamizsnagyűjtésből egyaránt. Gyakoribb adományok mellett alkalmanként más szükséges dolgokat is kaphattak a szerzetesek, pl. szalonnát, gyertyát (temp-lomi célra), olajt, építőanyagot vagy éppen fát.

Jellemző módon a földesúri járadékok között a középkor végéig ajándékként szereplő élelmiszerek teljességgel hiányoznak a koldulórendekkel kapcsolatos forrásokból. Ugyanakkor, ahol jobbágytelkek voltak a kolostorok kezén, ott vélhetően ez a jövedelem sem hiányzott, csak írott forrás nem maradt róla. Más esetekben, főleg a ferenceseknél, részben vásárlás (ld. Sopron), részben alamizsna útján juthattak hozzá ezekhez a termékekhez. Az 1554-ben tartott provinciális káptalan döntéseinek egyike igazolja, hogy az alamizsnagyűjtés során baromfit is kaptak a szerzetesek, mert azzal indokolták tojótúkok tartásának az engedélyezését, hogy a koldulás során már nem jutottak tojáshoz. Hasonló rendelkezést hoztak bizonyos haszonnövényekkel (len, árpa, zab) kapcsolatban is: hangsúlyozva a pénzforgalom kerülését.

A KOLDULÁS

Paradox módon a koldulás a koldulórendek legnehezebben megragadható tevékenysége. Mint-hogy az ebből származó bevételeket nem könyvelték, a számadáskönyvekben nincs nyoma, és semmilyen forrásból sem tudjuk meghatározni, hogy a jövedelmeken belül milyen arányt képviselt. Ráadásul a koldulás „technikája” sem egyszerű kérdés. Az alamizsnagyűjtésnek változatos módszerei voltak, a szó szerinti koldulástól a tehetős támogatók közvetlen megkeresésén át a kolostorok tágabb környékét magába foglaló terminusrendszer működtetéséig.

Magyarországon a terminusrendszerre vonatkozóan kevés adatunk van. A koldulási gyakorlat szabályozásáról magyarországi normatív szövegeket csak obszerváns ferences környezetből ismerünk. Koldulási körzetek meglétére vonatkozó adatok viszont az ágostonrendi remetékkel, domonkosokkal és ferencesekkel kapcsolatban is maradtak fenn. A területi beosztásra vonatkozó részletesebb forrást csak az erdélyi domonkos vikáriáról ismerünk (1497), de a számadáskönyvek alapján a terminusnak legalább egy része rekonstruálható a soproni ferences, valamint az Erdélyi Gabriella által publikált kolostorper anyaga alapján a körmendi ágostonos kolostor esetében.

A terminusok határát illetően igen eltérő adatokkal rendelkezünk. Átlagosnak a kolostortól 50-60 km távolság tekinthető, de előfordul ennél lényegesen nagyobb (100 km) és kisebb (15-20 km) is. A koldulási körzetek elhelyezkedését és nagyságát több tényező befolyásolta: a kolostor mérete, a terület demográfiai és gazdasági adottságai, a földrajzi viszonyok, a környezetben működő más koldulórendi kolostorok. Nem igazodtak viszont az uradalmakhoz, az egyházi közigazgatáshoz, sőt az államhatárokhoz sem. A terminus rendszerint nem a kolostor körül körben, hanem attól valamilyen irányban helyezkedett el. Előfordult az is, hogy két egymáshoz közeli kolostor koldulási körzete mozaikszerűen illeszkedett egymáshoz. A rendelkezésre álló adatok nem teszik lehetővé az egyazon településen lévő, különböző rendhez tartozó kolostorok koldulási körzeteinek összehasonlítását.

A késő középkorban a ferenceseknek évente háromszor kellett a contrata-ba menni alamizsnagyűjtés céljából. A kolostorok birtokában lévő rétek arra utalnak, hogy az alamizsna egy része rendszeresen érkezett élő állatban, főként juhban. Előfordult, hogy a természetben kapott alamizsnát (Sopronban a bor egy részét) eladták, így az valójában közvetett pénzadománynak tekinthető. A terminus bejárása mellett ismert volt a rendszeres adomány is, pl. Segesvárott a domonkosok a gabonát a város különböző pontjain található vermekben tárolták, s ezeket részben adományként töltötték meg helyi vagy környékbeli hívek.

A terminusházak megléte Magyarországon nem igazolható egyértelműen egyetlen rend esetében sem. A terminus távolabbi területeit bejáró szerzetesek részben egyháziaknál, részben saját konfrátereiknél szállhattak meg. Erre vonatkozóan szórványos adatokat ismerünk a XVI. század elejéről.

Az alamizsnagyűjtés többször okozott konfliktust a helyi egyház képviselőivel. A fennmaradt XV. és XVI. századi források arról tanúskodnak, hogy a plébánosok az alamizsna egy részére

igényt tartottak. A szerzetesek ezen konfliktusok esetére a főpapoktól, vagy akár a pápától kértek és kaptak védelmet.

A XV. század végi és a XVI. századi adatok arra is rávilágítanak, hogy a koldulási körzet önmagában nem tudta eltartani a kolostort, a megélhetéshez feltétlenül szükség volt a kegyúr anyagi támogatására is.

Ahol a kolostor számára nem lehetett megfelelő koldulási körzetet kijelölni, ott az alapító kegyúr igyekezett pótolni a bevételt. Ennek formája lehetett rendszeres adomány – akár szerződésben is rögzítve – vagy birtok, illetve jövedelem lekötése a szerzetesek javára. Ilyen megoldásra Magyarországon az obszerváns ferencesek kivételével minden szerzetesközösségben akad példa. Az isztiai trsati kolostor példája azonban, amely obszerváns létére az alapító Frangepán Mártontól birtokokat kapott a török veszélyre való hivatkozással, arra figyelmeztet, hogy bizonyos körülmények között még az ingatlanbirtoklást mereven elutasító obszervánsok is kötöttek kompromisszumot.

A szó szerinti koldulás mindennapi gyakorlata leginkább egy XVI. század eleji forrásból, Zsigmond herceg magyarországi számadáskönyvéből ismerhető meg. Ennek egyik legfőbb tanulsága a supplicatio-s gyakorlat feltárása, valamint a koldulórendi szerzetesek és a pálosok közel azonos megjelenése az alamizsnagyűjtés tekintetében. Ez utóbbi jelenség igazolja a pálosok más forrásokból is ismert függését az alamizsnától.

Az alamizsnagyűjtés sajátos módja a búcsú is. A koldulórendek közti arányokat tekintve a legtöbb búcsúengedélyt a ferencesek szerezték (27, köztük 11 obszerváns), őket követték a domonkosok (8), majd az ágostonrendi remeték (5). Habár az adatok töredékessége miatt messze nem következtetéseket nem szabad ebből levonni, vélhetően a ferencesek valóban a legtöbb búcsúengedélyt kapták. Indokolja ezt kolostoraik nagy száma, de az alamizsnától való nagyobb mértékű függésük is. Kizárólag a ferences kolostorok között találunk olyat – ráadásul többet is –, amely az idők során többször is kapott búcsúengedélyt. Ennek ellenére a középkorban a bátai Szent Vér, vagy a szentlőrinci pálos kolostor Remete Szent Pál-ereklyéjéhez hasonló, komolyabb tömegeket vonzó zarándokhelyé csak a Kapisztrán Szent János testét őrző újlaki ferences kolostor vált.

Az alamizsna mellett a koldulórendi szerzetesek megélhetésében fontos szerepet játszott a kétkézi munka, és az azért kapott bér is. Az előírások ellenére összességében igen kevés adatunk van a műhelyekre és mesteremberekre vonatkozóan. A műhelyeket illetően az írott források különösen szűkszavúak. Mindössze néhány formulás említés akad az oklevelek között. Ezenkívül mindeddig csak egy koldulórendi kolostornál sikerült műhelyt feltárni (marosvásárhelyi ferences kolostor). A XV-XVI. századból ismert szerzetesi névsorokban viszonylag nagy számban találunk mesterembereket is, ezek tevékenységéről, esetleges külső megbízásaikról azonban hallgatnak a források.

A koldulórendek világi gondnokairól rendkívül kevés adatunk van, ezek alapján részletes értékelés nem készíthető. A kolostorgondnokok többnyire a késő középkorban tűntek fel a kolostorok mellett, de általánosnak még a XVI. században sem mondható a jelenlétük. Tevékenységükről a soproni ferences kolostor esetében van részletesebb képünk, de egy-egy adattal más, főként domonkos, illetve az eperjesi karmelita kolostor kapcsán ki tudjuk ezt egészíteni. A kolostorgondnokok egy része bizonyosan konfráter volt, az ismert személyek döntő többsége a városi elit, ill. a városi tanács tagja volt.

GAZDÁLKODÁS — ELVEK ÉS GYAKORLAT

A koldulórendek késő középkori, kora újkori gazdálkodásáról olyan képet, mint egy modern intézményéről nyilvánvalóan nem lehet rajzolni. Ebből a szempontból a forrásaink igen korlátozottak, nem tudjuk pontosan felmérni sem a rendek, sem egyes kolostoraik vagyonát, bevételeit és kiadásait nagyságát és szerkezetét, meglévő ingatlanaik hasznosításának mikéntjét, gazdálkodásuk kockázatait és az ezek mérséklésére irányuló stratégiáikat. A töredékes adatokból azonban, ha teljes képet nem is kaphatunk, bizonyos tendenciákat felismerhetünk, és az egyes rendek között felfedezhetünk különbségeket is.

A koldulórendekre általában jellemző, hogy a kockázatokat nem az egyes kolostorok szintjén kezelték csak, hanem valamilyen nagyobb egység – a vikária vagy a rendtartomány – szintjén. Ugyancsak általános jelenségnek látszik, hogy viszonylag ritkán adtak kölcsönt, kerülték a hitelfelvételt, jövedelmeikből pedig nem halmoztak fel. A szerzetesek – bármelyik koldulórendhez tartoztak is – csak addig voltak képesek megmaradni egy-egy településen, amíg a kegyúr és a helyi lakosság jóindulatára számíthattak. Ugyanakkor olyan területeken is meg tudtak maradni, ahonnan a saját birtokokon gazdálkodó közösségek már távozásra kényszerültek (ld. a Magyar Királyság déli határvidékét).

A gazdálkodás leírásának szempontjából kulcsfontosságú két tétel, ti. a bevételek és kiadások pontos és részletes könyvelés híján nem határozhatók meg, így a koldulórendek gazdálkodásának mérlegét sem tudjuk megvonni. Ha tételes kimutatást nem is tudunk készíteni, forrásaink abba azért engednek némi bepillantást, hogy milyen irányokból, milyen nagyságrendben érkeztek bevételek, illetve hogy milyen jellegűek voltak a kiadások.

Az alamizsna az egész középkoron át fontos, mondhatni alapvető bevételi forrása volt mindegyik koldulórendi közösségnek. A pénzbeni alamizsnának két fajtájával találkozunk. Az egyik típusba az évenként rendszeresen érkező, fix összegű bevételek tartoztak, amelyek általában királyi, illetve kormányzói adományokon alapultak, de ritkábban kamatra kihelyezhető tőke ado-

mányozásával is találkozunk. A királyi adományok egy része sójáradék volt. A rendszeres pénzbeni vagy pénzjellegű járadékoknál a domonkosok egyértelműen megelőzték a ferenceseket.

A másik nagy típus a végrendelet és a lélekváltság-adomány. A végrendeletek és a konfraternitás levelek alapján – immár a pozsonyi adatokat is figyelembe véve – azt mondhatjuk, hogy a XV–XVI. században összességében a legtöbb alamizsnát a ferencesek kapták, míg a közvetlen pénzadományok terén a domonkosoké volt az elsőség. Ez az eltérés arra a különbségre mutat rá, ami a ferencesek és a domonkosok gazdálkodásában megfigyelhető. Míg az előbbiek még a XVI. században is igyekeztek ragaszkodni ahhoz, hogy a nekik szánt alamizsna, de még a bérleti díjaknak is minél nagyobb hányada érkezzék természetben, addig a domonkosok inkább a pénzben érkező alamizsnát részesítették előnyben.

A kolostorok saját birtokaiból származó bevételeket legjobban a soproni ferencesek esetében látjuk. A legnagyobb tételt kétségkívül a kocsmáltatási jogból származó jövedelem jelentette (50-60 %). A bor azonban nem feltétlenül volt saját termés. Második helyen a különféle, tartósan vagy időlegesen birtokolt ingatlanok bérleti díjai állnak (12 %), végül pedig az egyéb, alamizsnaként kapott adományok. Ezek közül, használati értékük miatt, kiemelkednek a gabona- és takarmányadományok, amelyeket a számadáskönyvben is kiemelten kezeltek. Külön kell megemlíteni az *ex officio* támogatást, amelyet azonban nem mindig könnyű azonosítani.

Ugyancsak a bevételi oldalon könyvelendők el a kertekből, szőlőkből származó termékek, ezeknek azonban legfeljebb a fajtáit ismerjük, mennyiségét nem. Hasonlóan rejtve marad a kétkezi munkából származó bevétel.

A kolostori kiadásokról valójában egyetlen részletes, XVI. századi forrásunk van, a már többször említett soproni számadáskönyv, így általános érvényű következtetést ebből levonni nem szabad. A soproni adatokat kategóriánként csoportosítva azt látjuk, hogy a kolostor tiszta bevételei a mindennapi megélhetést fedezték. Alig költöttek viszont ebből beruházásra, legfeljebb csak az éppen szükséges javításokat finanszírozták ennek az összegnek a terhére.

Ideális esetben voltaképpen legalább három számadáskönyvnek kellene a kezünkben lennie egyazon kolostor bevételeinek és kiadásainak rekonstruálásához. Az egyik a templom számadáskönyve, a másik a kolostor pénzforgalmáról a vitricusok által vezetett könyvelés, a harmadik pedig a kolostor előljárójának a könyvelése.

A kolostorgondnokok feljegyzései olykor még bizonyos művelési módokra is engednek következtetni. A részletes elemzés nyomán kiderült, hogy a szerzetesek, illetve a nevükben eljáró gondnokok az alamizsna egy részét is eladták, vagyis ezek a – vélhetően részben évi rendszerességgel érkező – alamizsnák valójában közvetett pénzadományként jelentek meg a kolostor gazdálkodásában. Ugyanakkor a ferences gazdálkodás egyik legfontosabb sajátossága, hogy nemcsak alamizsna, hanem az ingatlanai után járó bérleti díj is rendszeresen érkezett természetben. Összességében van egyfajta rendszertelenség is ebben a rendszerben, hiszen ugyanazért az ingatlanért az egyik évben pl. zabot, a másik évben pénzt fizetett a bérlő. Hasonló esetlegesség pl. a nyitrai kolostor malmánál is megfigyelhető.

Jóllehet a soproni számadáskönyvben – a „rosszul könyvelt” tételek átkönyvelése után – a kolostor gazdálkodása többé-kevésbé kiegyenlítetté válik, a kiadások hosszabb távon némileg -

származó alamizsnának ebben a rendszerben komoly kiegyensúlyozó szerepe volt. Emellett két rendkívüli intézkedésnek is nyoma maradt: 1519-ben egy $\frac{1}{8}$ szőlő eladásával, 1521-ben pedig a szokásosnál jóval nagyobb mennyiségű bor kimérésével juttatta Gräzer kiegészítő jövedelemhez a kolostort.

Az épületek nem tekinthetők rendi tulajdonnak, a szerzetesek csupán birtokolták a kolostorokat. Az épületek nagyobb léptékű felújítása, és különösen bővítése meghaladta a szerzetesközösségek anyagi erejét. Ezt minden esetben a kegyúr vagy valamelyik nagyobb támogató kezdeményezte és finanszírozta. Hasonlóképpen nem tekinthetők feltétlenül rendi tulajdonnak a birtokok sem, bár erről olykor a szerzetesek és a kegyúr szerepét betöltő város véleménye jelentősen eltért (ld. Selmezbánya, domonkos kolostor).

Magyarországon a középkor végén nagyszámú kolostor és szerzetes jelenlétét a nemesi réteg nagysága és gazdasági ereje, valamint a mezővárosi polgárság megerősödése – és ezzel együtt öntudatosodása tette lehetővé. Harmadik tényezőként – különösen az obszerváns ferencesekkel összefüggésben – meg kell említeni a törökellenességet is, ami az obszerváns vikária délvidéki kolostorainak alapításában, támogatásában is kifejeződött. Ebben az összefüggésben ki kell emelni a XV–XVI. század fordulóján a Mátyás- és Jagelló-kori főpapokat is, különösen Bakóc Tamást, akik ugyancsak fontos szerepet játszottak a ferences obszervancia erősítésében.

A koldulórendi gazdálkodás nem értelmezhető e rendeknek a társadalomhoz fűződő viszonya nélkül. Az alapításkor megfogalmazott elvek, a koldulórendi spiritualitás a látszat ellenére jóval mélyebben gyökereztek a közösségek életében, semhogy a későbbi változások azt teljesen felülírhatták volna. Az evangéliumi szegénység, a misszió, a lelkipásztori munka mindig meghatározó maradt. Ami változott, az a megélhetéshez szükséges javak biztosításának módja. Az ingatlanbirtoklás ebben a felfogásban a szó legszorosabb értelmében a temporalia, az időleges kategóriájába esett: mindig az adott társadalmi környezet lehetőségeihez igazodott, s a körülmények változásával meglehetősen rugalmasan változott. Éppen ez a sajátosság különbözteti meg leginkább a koldulórendek gazdálkodását a monasztikusokétól.

Mindez egyúttal azt is jelenti, hogy a koldulórendek gazdálkodásának és a kolostoraikat körülvevő kapcsolatrendszernek a feltárása legalább annyit árul el a korabeli társadalomról, mint magukról a koldulórendekről. E szerzetesközösségek bizonyos fokig indikátor szerepet töltenek be egy-egy terület (ország vagy régió) népességi, társadalmi és gazdasági viszonyait illetően. A koldulórendek magyarországi kolostorait támogató társadalmi közeg vizsgálata azt igazolja, hogy ebben a térségben a koldulórendek és a városiasodás kapcsolata egyáltalán nem olyan szoros, mint Itáliában vagy Franciaországban. A szerzetesek küldetésük teljesítéséhez az adott társadalmi és gazdasági keretek között rugalmasan keresték meg a megfelelő támogatói hátteret. Így oldható fel az az ellentmondás, amely a késő középkori magyarországi városok és polgárok Nyugat-Európához képest kis, illetve a koldulórendi kolostorok európai mércével is viszonylag nagy száma között feszül.

IV. A témához kapcsolódó, eddig megjelent munkák:

1. Le fonctionnement matériel des couvents mendiants dans le royaume de Hongrie aux XIIIe-XVIe siècles: aperçu des sources et de la bibliographie. *Études franciscaines* NS 6/1 (2013), 47–56.
2. Az obszerváns ferencesek és a Délvidék védelme. In: KÁLMÁN Peregrin – VESZPRÉMY László (szerk.): *Európa védelmében: Kapisztrán Szent János és a nándorfehérvári diadal emlékezete*. Budapest: HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Line Design, 2013, 15–23.
3. Angažman franjevacu u borbi protiv osmanske ekspanzije. In: Ivica ZULJEVIĆ (szerk.): *Voćin, Crkva i svetište*. Pozsega: Biskupski ordinarijat, 2013, 83–94.
4. A só mint alamizsna a középkori Magyarországon. *Orpheus Noster* 4/3 (2012), 7–17.
5. Les moines et l'économie en Hongrie à la fin du Moyen Âge. In: DE CEVINS, Marie-Madeleine (szerk.): *L'Europe centrale au seuil de la modernité: Mutations sociales, religieuses et culturelles. Autriche, Bohême, Hongrie et Pologne, fin du XVe–milieu du XVIe siècle*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2010. 141–150.
6. Domonkos kolostorok birtokai a késő középkorban, *Századok* 144 (2010), 395–410.
7. Adalékok a soproni ferences kolostor gazdálkodásához, *Soproni Szemle* 64 (2010), 181–184.
8. Die Wirtschaftstätigkeit der ungarischen Pauliner im Spätmittelalter (15.–16. Jahrhundert), In: SARBAK Gábor (szerk.): *Die Pauliner. Geschichte – Geist – Kultur*. Budapest: Szent István Társulat, 2010. 129–199.
9. *A lelkiek a földiek nélkül nem tarthatók fenn: Pálos gazdálkodás a középkori Magyarországon*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2010. 222 p.
10. A középkori egyházi épületek kutatása, eredmények és feladatok. In: BENKŐ Elek – KOVÁCS Gyöngyi (szerk.): *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon: archaeology of the Middle Ages and the Early Modern Period in Hungary*, Budapest: MTA Régészeti Intézet, 2010. 255–270.
11. A koldulóbarátok szerepe a XV–XVI. századi vallási megújulásban. In: F. ROMHÁNYI Beatrix, KENDEFFY Gábor (szerk.): *Szentírás - hagyomány – reformáció*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2009. 144–155.

12. Unterschiede der Wirtschaftstätigkeit zwischen den Ungarischen und den Polnisch-silesischen Paulinerklöstern im Mittelalter. In: Elmar KUHN – Mirosław LEGAWIEC – Gábor SARBAK – Janusz ZBUDNIEWEK (szerk.): *Paulini w służbie Kościoła i wielu Narodów*, Warsaw: Wydawnictwo OO. Paulinów, 2009. 223–234.
13. Kolostori gazdálkodás a középkori Magyarországon. In: KUBINYI András – LASZLOVSKY József – SZABÓ Péter (szerk.): *Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon: Gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet*, Budapest: Martin Opitz, 2008. 401–412.
14. Pálos gazdálkodás a 15-16. században, *Századok* 141 (2007), 299–351.